

VIDA I MORT DELS MOLINS FARINERS DE LA ZONA DEL CANAL D'URGELL

*per Esteve Mestre Roigé i Ton Solé Bonet.
Membres del Centre de Recerques del Pla d'Urgell "Mascança"*

INTRODUCCIÓ

Els cereals foren dels primers productes conreats des de la revolució neolítica (IX-VIII mil·lennis aC) i tan antics com aquests, foren els utillatges per triturar i moldre el gra per convertir-lo en farina. Els morters de pedra o de fusta varen ésser els primers molins fariners que amb el pas del temps van ser substituïts per molins de moles de pedra. Eren formats per dos blocs de pedra dura o "moles", una d'inferior fixa i una altra superior que girava sobre la primera; el moviment s'aconseguia per diferents mitjans, per la força animal, principalment de rucs i cavalls, per la força eòlica o per la força hidràulica. [VALÈNCIA et al., 1994, 313:326]

La majoria eren construïts en sòlids edificis de pedra on hi havia l'obrador per fer la molta i a sota un o diversos túnels, anomenats carcabà o cacau, lloc on hi havia les rodes hidràuliques o rodets. Era habitual que en el mateix edifici hi hagués l'habitatge del moliner o arrendatari. [SEGURA, 2004, 117:126]

Els molins fariners de la plana de Lleida funcionaven amb la força hidràulica, instal·lats a prop dels rius, rierols i fondalades; van viure situacions diverses marcades per un abans i un després de l'arribada de l'aigua del Canal d'Urgell.

MOLINS DEL CANAL D'URGELL

Abans de l'arribada de l'aigua del Canal d'Urgell, els molins de la plana de Lleida funcionaven amb les aigües dels rius i rierols que la travessaven, com el Corb, la Femosa, el Cervera (Ondara) o el Sió. Tot apunta que l'aigua que

baixava no era ni molt abundant, ni molt regular i poca feina tenien els molins fariners.

La plana de Lleida fou el graner de Catalunya. Sempre que el temps era propici, les collites d'aquestes terres de secà eren extraordinàries i podien abastir de blat bona part de la població catalana. Segons els estudis fets per Pierre Vilar, estem parlant d'una producció d'un valor de 900.000 ducats d'or durant el s. XVII, dades d'un any de collites excel·lents i sense incidències. Ara bé, aquesta excel·lent producció només passava una vegada cada deu anys [MESTRE, SOLÉ: 2020]. Els anys de collites dolentes eren més freqüents que els de les bones i l'escassetat de gra comportava que es repartís entre el fer farina per al pa i la sembra propera; per tant, la majoria d'anys, els molins fariners tenien poca feina.

Quan l'aigua del Segre començà a escampar-se per la plana d'Urgell, els moliners van veure amb esperança que els seus molins podrien treballar a ple rendiment, tornarien a tenir vida i s'apressaren a demanar l'aigua que havia de fer realitat aquest somni.

La concessió de l'aigua era competència de la Societat "S.A. Canal de Urgel" i, encara que els membres de la Junta no volien entrar en aquest tipus de concessions, tampoc volien renunciar gratuïtament a l'aigua que, per regar els trossos, necessàriament havia de passar per les sèquies molinals. Amb les primeres concessions provisionals, sense cap reglament establert, es recuperen i s'habiliten molts molins que s'havien abandonat i havia arribat el moment de saber què fer amb ells.

1864. EL POSICIONAMENT DE LA SOCIETAT "S.A. CANAL DE URGEL". L'INFORME DE DOMÈNEC CARDENAL.

Al gener de 1864, Domènec Cardenal redacta un informe amb les indicacions a seguir per donar resposta a les demandes dels moliners. La Societat havia de decidir conservar o deixar morir els molins existents i, si s'acordava donar-los vida, calia unes bases per fer els contractes de cessió de l'aigua. S'havia d'estudiar detingudament si calia col·laborar que els molins existents continuessin funcionant; la Societat era propietària de potents salts d'aigua, que no havien de concedir -malgastar- en els molins, ja que amb 3 cavalls de força en tenien suficient per moure una mola i qualsevol que posi un molí modern provocarà la mort -certa i assegurada- per a tots aquests molins moguts per l'aigua i, per tant, els inversors mai no invertiran en aquests molins vells, ja que troben millors rendibilitats.

Domènec Cardenal manté la hipòtesi que la Societat mai no podrà treure més beneficis dels molins nous, construïts als salts d'aigua del canal, que dels vells que ja existien. El cànon a cobrar als nous ha de ser reduït, ja que han d'amortitzar el capital invertit i, en disposar de maquinària moderna, la seva dependència de

l'aigua també queda reduïda, mentre que els antics res no valen, ni per a res serveixen, ni serviran, sense l'aigua del canal i per poc que produeixin, com que no esperen obtenir res, no s'oposaran al preu del cànon i la Societat cobraria per un producte que no li costaria absolutament res, perquè senzillament autoritzava que els molins utilitzessin la mateixa aigua destinada al reg. No gasten l'aigua, ja que l'agafen i la tornen a la sèquia. Per tant, no hi ha cap despesa ni pèrdua d'aigua.

L'informe considera que la Societat no ha de dubtar ni una mica en concedir l'ús de l'aigua als molins existents, però veu dificultats per fixar el preu del cànon, perquè:

- 1) és impossible determinar l'aigua que necessiten els molins
- 2) no es pot garantir durant quant temps podran utilitzar l'aigua que els arriba
- 3) tampoc no es pot saber amb certesa durant quantes hores tenen aigua els molins
- 4) no es pot posar vigilància als molins per saber quanta aigua arriba i per quantes hores
- 5) tampoc no es pot posar un preu únic per a tots els molins.

És molt complex quantificar i resoldre aquestes qüestions; la millor solució és beneficiar-se d'una part de la producció, que, en el cas dels regants, havien de pagar un novè. Calcula que una hectàrea de terreny produeix uns 160 rals a l'any i a la Societat li reporta 0,59 rals diaris per l'aigua que dona, es gasti o no es gasti.

A l'Urgell, si una mola treballa tot el dia moldrà 50 quarteres de blat. El preu de molturar és $\frac{1}{2}$ quartà per quartera, -equivalent a $\frac{1}{24}$ de quartera de blat-. En 24 hores de moldre el moliner es quedarà 2 quarteres i 1 quartà de gra, el que equival a 125 rals. Si li apliquem el 9è, la Societat s'hauria de quedar amb 14 rals diaris, uns 5.000 rals anuals. Quantitat exagerada, atenent que, com a mínim, una tercera part de l'any no podran treballar. L'informe proposa fixar el cànon en 3.400 rals per mola i any.

Les instruccions redactades per la Junta de la Societat deixen el preu del cànon en 3000 rals per mola i any, o $\frac{1}{7}$ part del gra que molguin. Si el moliner opta per aquesta segona, el cap d'exploració recollirà el gra cada 8 o 15 dies i periòdicament farà controls d'entrada de gra al molí. L'informe acaba amb les clàusules del contracte que s'establirà entre la Societat i l'amo del molí.

La feina dels molins es va animar i revitalitzar amb l'arribada de l'aigua del Canal d'Urgell, però la prioritat de regar els cultius, la construcció de nous molins amb maquinària més moderna i els canvis socials que s'estaven produint, juntament amb l'abandonament del costum tradicional de les famílies, de fer-se el pa a casa, per anar a comprar-lo al forn, va determinant la seva fi.

1905. INFORME DE CARLES CARDENAL, DE LA SITUACIÓ DELS MOLINS QUE UTILITZAVEN AIGÜES DERIVADES DEL CANAL.

Carles Cardenal el 1905 faria un informe crepuscular sobre la vida dels molins des de 1862 a 1905, donant per acabada la vida de molts molins que havien existit, alguns, durant segles.

1) MOLINS DE LA PRIMERA ZONA DEL CANAL

A la primera zona, els molins que es trobaven entre la primera i la segona sèquia eren:

- **Molí de Tafalla. El Tarròs**

Agafava l'aigua del riu Cervera (actual riu Ondara), que, amb la construcció del canal, passà a ser un desguàs general dels mòduls principals del canal (MP Canal). Al 1864 el seu propietari, Eusebi Segarra, signa un contracte per 750 ptes per any i dos anys més tard el renovà per 625 ptes. La quota s'anà rebaixant i l'any 1872 es fixà en 250 ptes que es mantingué fins al 1887 sense constància de cap més renovació.

Al 1905 pagava 80 ptes i tenia demanada una reducció major, perquè amb la poca aigua que li arribava, només podia moldre 2 o 3 dies al mes.

- **Molí d'Espígol. Tornabous**

Aquest molí és posterior a la construcció del Canal d'Urgell, començà a funcionar un cop s'inicien els regs, aprofitant un salt d'aigua de la sèquia del mòdul M. Al 1869 el seu propietari, Josep Companys, signa un contracte a perpetuïtat amb un cànon de 500 ptes durant el dos primers anys i 750 ptes els següents.

El 1900, Josep Lambert, de Tàrrega, presentà un escrit a la Societat dient que havia comprat el molí, però la Societat al seu dia va fer un contracte de venda perpètua a Companys i decidí continuar cobrant el cànon a Josep Companys.

2) MOLINS DE LA SEGONA ZONA DEL CANAL

A la segona zona, els molins que es trobaven entre la segona i tercera sèquia eren:

- **Molí del Segarrenc. Ivars d'Urgell**

Situat a la fondalada de Santa Maria, avui desguàs A2, A92 de la segona sèquia, propietat de Pere Segarra. El primer contracte és de 1866 i el darrer de 1883, que va acabar el 1887. En tots es fixa un cànon de 200 ptes anuals.

Al 1905 en pagava 100,. Tot i que tenia poca feina, anava fent.

- **Molí de Novell. La Cendrosa**

Situat en una fondalada per on passava un afluent del riu Cervera o riu Ondara, convertit en el desguàs B2 C2 de la 2ª sèquia, propietat de Jaume Carulla. El primer contracte se signa el 1864 per dos anys amb una quota de 750 ptes per any. En el segon contracte el preu baixa a 450 ptes i es manté fins al 1876, que es fixa en 375 ptes.

El 1900 es va fer un contracte per 20 anys amb un cànon de 250 ptes; una de les clàusules impedia a la Junta modificar aquest preu. A l'igual que el d'Ivars, treballava poc.

- **Molí de la Mitjana. Almassó**

Situat a la fondalada nomenada de Boldú que, amb l'arribada de l'aigua del canal, es converteix en el desguàs C2 D2 de la 2ª sèquia principal. Al 1864 el propietari era Ignasi Girona Targa i el seu representant, Ramon Nicolau, signa el contracte amb la Societat renovat al 1866. El cànon a pagar era de 750 ptes anuals.

Al 1905, el molí està tancat des de fa molts anys. El motiu era que el 1873 es construí un altre molí, aprofitant un salt d'aigua de la 2ª Principal, segons consta en el contracte signat per Ignasi Girona i Agrafel.

- **Molí del Vilà. Bellvís**

Situat a la llera del riu Corb, avui desguàs del mòdul B2 de la 2^a i 3ª sèquia. El 1864, la Societat signa un contracte amb el seu propietari, Francesc Escué, fixant de cànon 1/7 part del que cobraria per moldre. En una època determinada pagava 375 ptes anuals i des del 1899 no pagava res. Al 1905 pràcticament no li arribava aigua i màxim podia treballar de 30 a 60 dies l'any. Ara, els propietaris eren els Srs. Aldomà i Garriga.

- **Molinet del Poal**

Situat al riu Corb, convertit en el desguàs general E2 H2 del canal, era propietat del Marquès d'Alfarràs. De 1864 a 1868 paga un cànon de 750 ptes i de 1868 a 1876 es rebaixa a 500 ptes. A partir de l'any 1888, no paga res. Fins i tot a l'hivern, en què el regadiu té poca importància, és molt poc actiu.

- **Molí del Perxes. Castellnou de Seana**

Situat al costat del riu Corp, convertit en el desguàs general E2 H2 del canal. Entre els anys 1864 i 1866 paga 750 ptes anuals i de 1866 a 1871, 625 ptes. Se li augmenta la dotació d'aigua al ramal del molí i fins a 1904 el preu puja a 875 ptes.

El propietari, Ramon Carulla, deixa de pagar i acumula un deute considerable amb la Societat, fins que el 1904 se li perdona el deute i se li rebaixa el cànon a 500 ptes.

- **Molí del Senyor de Bellpuig**

També funcionava amb l'aigua del riu Corb. Al 1905 era propietat de Dolors Reñé, vídua de Montiu i del seu fill.

De 1864 a 1871 paga 750 ptes; s'augmenta la dotació d'aigua a les boqueres segones de la E2 i H2 del canal i la quota puja a 1.000 ptes anuals.

Temps després, els propietaris havien demanat una disminució de cànon, ja que s'havia construït altres artefactes al seu voltant i ja no tenia tanta clientela. La Societat proposa baixar-lo a 700 ptes.

3) MOLINS DE LA TERCERA ZONA DEL CANAL

Tercera zona, els molins que es trobaven entre la 3a. i 4a. sèquia principal:

- **Molinet de Miralcamp**

Era l'únic molí que hi havia entre la 3a i 4a sèquia principal. Situat al camí de Fondarella, utilitzava l'aigua de la fondalada nomenada de Belianes, avui desguàs general A3 B3 del canal.

El primer contracte formal era de 1864 i tenia un cànon de 750 ptes, quantitat que, poc a poc, es rebaixa; al 1872 era de 500 ptes i al 1905 arriba a les 200 ptes. El propietari era Francesc Ibáñez.

El molí treballava regularment, però no a gran escala; el període d'activitat es concentrava en els 4 mesos d'hivern. Les èpoques de regs es quedava sense aigua per funcionar.

4) MOLINS DE LA QUARTA ZONA DEL CANAL.

Aquesta zona és on hi havia més concentració de molins fariners, només al poble de Juneda i voltants n'hi havia quatre. Tots s'alimentaven del riu Femosa.

Quarta zona, entre la 4a sèquia principal i el final del Canal d'Urgell:

- **Molí de la Vila. Juneda**

Propietat del Sr. Torres i de la vídua Grau. Abans de Josep Giné Farrerons.

Des de 1866 a 1883 sempre va pagar un cànon de 350 ptes anuals. A partir de 1883 deixen de pagar. La quantitat d'aigua que rebia era pràcticament nul·la fins i tot en època que no es regava.

- **Molí de Bardissa. Juneda**

De 1864 a 1876 el cànon era de 500 ptes, després es queda en 375 ptes fins a 1883 que deixen de pagar per l'escassetat d'aigua que li arribava; encara que la producció possible és petita, no es pot comparar amb la que arriba al molí de la Vila.

Els propietaris eren Josep Bonell i Ramon Bardia.¹

- **Molí del Sinto. Juneda**

Propietat de Fèlix Farrerons. De 1864 a 1866 paga 750 ptes, els divuit anys següents es rebaixa a 375 ptes i en el contracte de 1884 es queda en 125 ptes. A partir de 1888 deixa de pagar per la mateixa raó que els anteriors, tot i que aquest tenia més mitjans que els altres.

- **Molí de Baix. Juneda**

Propietat de la vídua de Ramon Torrent. En el primer contracte signat al 1864 s'estipula el cànon en 750 ptes i en el nou contracte de 1868 es rebaixa 400 ptes. La producció anava a la baixa, al 1887 es fixa en 100 ptes fins arribar al 1894, que deixà de pagar definitivament per la poca aigua que li arribava.

Al 1905 deixa de treballar definitivament perquè tota la seva clientela l'havia absorbit una fàbrica moguda amb la força dels salts 12 i 14 de la 4ª sèquia principal, propietat de Francesc Torrent, parent i soci de la vídua.

- **Molí de Sant Jordi. Miniferri**

El molí era situat a la partida Miniferri del terme de Juneda. La propietat sempre va estar en mans de la família Massot.

Els dos primers anys de contracte amb la Societat, de 1864 a 1866, el cànon a pagar era de 1/7 part de la recaptació per moldre gra; el 1866 es fa un nou contracte i es fixa el cànon en 200 ptes anuals, quantitat que es manté fins el 1891, que deixa de pagar. Com la majoria, el motiu era l'escassetat d'aigua que hi arribava.

- **Molí de Puigverd de Lleida.**

El molí de Puigverd era propietat de la mateixa família del molí de Sant Jordi, situat a la partida de Miniferri. El 1864 es fa el primer contracte amb un cànon de 350 ptes, al 1868 es redueix a 325 ptes i quatre anys més tard a 200 ptes, quantitat que es manté fins el 1886, quan es fixa en 137 ptes.

El 1891 deixa de pagar pels mateixos motius que el de Sant Jordi.

1) L'informe de Carles Cardenal posa el molí de la Bardissa i el molí de la Vila com a dos molins diferents, mentre que un estudi fet per Josep Segura, publicat a la revista *URTX*, núm. 17 (2004), pàg. 117-126, amb el títol de «Un molí fariner del segle XV. Juneda, senyoriu dels Cardona», considera que ambdós són el mateix molí que va anar canviant de nom a mesura que canviava de propietari.

Designacion	Ultimo canon convenido	Canon que pagan en la actualidad		
	Ptes.	Ptes.	Ptes.	
de Bafalla	250	50	80	
de Mars	200	150	150	
de la Vila (Bellis)	375	Nada		No paga desde 1899
de Boof	500	"		No paga desde 1880
de Miralcamp	500	150	200	
de la Vila (Tuneta)	350	Nada		No paga desde 1883
de Bardina	375	"		id. id. id. 1888
de Sinto	125	"		id. id. id. 1888
de Anis	100	"		id. id. id. 1888
de San Jordi	200	"		id. id. id. 1891
de Puigvert	137	"		id. id. id. 1891
de Artesa	213	"		id. id. id. 1899
	3325	450		

Cànon dels molins. 1905. Font: Fons documental del Canal d'Urgell, ACPU. Ref. 1-24-163

- **Molí del Bosch. Artesa de Lleida**

Al 1905, el molí era propietat de Joana Bertrand, vídua de Ribé. De 1864 a 1866 paga a raó de 750 ptes anuals, de 1866 a 1876 es fixa en 212,50 ptes i fins el 1893, que es torna a rebaixar.

A partir d'aquell any deixa de pagar; el propietari, que llavors era el Sr. Ribé, argumenta que totes les aigües que passen per les seves finques són de la seva propietat. Aquesta oposició a pagar va donar lloc que l'alcalde, a proposta del Sindicat de Regs, li imposés multes, ratificades pel Governador Civil. El Sr. Ribé començà un plet que va guanyar, ja que aconseguí un dictamen del Consell d'Estat de l'any 1898 que li donava la raó.

LES CONCLUSIONS DE CARLES CARDENAL

L'informe de 1905, redactat per Carles Cardenal, conclou que a banda del molí d'Espígol de Tornabous, situat en una sèquia de distribució, el de Novell de la Cendrosa, que disposa d'aigua abundant, el del Senyor de Bellpuig i el del Perxes de Castellnou, situats en un desguàs que fa de sèquia de distribució, la resta o no poden treballar la major part de l'any, o, si ho fan, és d'una manera irregular i

molt precària. Una prova fefaent d'aquesta situació és la demanda constant –en tots els molins– de la rebaixa del cànon anual a pagar.

Dels tres molins que encara pagaven, el de Miralcamp, el de Bellpuig i el d'Espígol, dos tenien demanada una rebaixa del preu. Si els volien fer pagar a tots, i obligar-los a fer un contracte, com a molt, –entre tots– cobrarien 1.800 ptes i això no cobria ni justificava els plets, ni les resistències a pagar, ni els viatges, ni les amenaces que s'ocasionarien, ja que la Societat sabia d'antuvi que no pagarien.

Cardenal considera i recomana en aquest informe donar per perduts aquests diners i que la Junta de la Societat es limiti a formalitzar els contractes dels Srs. Companys, Jaume i Ramon Carulla i el de la vídua de Montiu, i intenti, sense massa insistència, convèncer els propietaris dels molins de Tafalla, Ivars d'Urgell, Miralcamp i Poal. Els deutes de la resta es poden donar per perduts, així com es poden oblidar de cobrar res dels molins al quals no se'ls pot garantir l'aigua perquè la seva situació precària fa que treballin molt poc i, dia a dia, irremeiablement, van perdent els pocs clients que encara feien ús d'aquests molins.

MÉS INFORMACIÓ DE MOLINS DE LA PLANA D'URGELL.

Per exemplificar la vida i la mort dels molins existents abans de l'arribada de l'aigua del canal, donem informació sobre set molins fariners situats als pobles de Miralcamp, Castellnou de Seana, Mollerussa, Bellvís, La Cendrosa, Castell del Remei i El Tarròs.

- **Molí del Castell del Remei**

Ignasi Girona i Targa informa el 15 de març de 1863 a la Societat que, al Castell del Remei, hi ha un molí fariner que funciona mitjançant una bassa que recull aigua d'una font anomenada la Font Blanca, però que no treballa de manera continuada per raó de la major o menor aigua que flueix de la font, i, considerant que la 2ª sèquia travessa la seva propietat, sol·licita utilitzar l'aigua pel seu molí, sense perjudici per al reg. Es compromet a retornar tota l'aigua a la sèquia de reg i, per tant, considera que el cànon a pagar ha de ser la meitat del novè que hi ha establert, és a dir, una divuitena part de l'import de la moltura que faci el molí els dies que agafi l'aigua de la sèquia. La Societat accepta totes les propostes del Sr. Girona.

Dos dies més tard, Domingo Cardenal li responia que, amb la condició que l'aigua que sortís de la sèquia hi tornés, se li concedia una autorització, de manera provisional, perquè el reg encara no era definitiu.

El 24 de març, Girona rebia una proposta per pagar 2,5 ptes per dia i mola, que acceptava i ho comunicava al seu moliner, Antonio Ribot.

- **Molins d'Arbeca**

Josep Farrerons i Escolà era propietari de dos molins a Arbeca i acordaren amb la Societat, el 12 de juliol de 1866, rebre aigua de la sèquia A4, més coneguda com de “Borges”, i la que rep del mòdul A, a canvi de pagar 3.000 rals anuals.

- **El Molinet de Miralcamp**

Les primeres informacions del molí fariner de Miralcamp són del maig de 1802. Francisco Massot, pagès del poble amb poder adquisitiu, compra a la partida del Molinet, un parell de finques a Josep Palanca, veí de Miralcamp, d'uns dos jornals cada una, i a Ignasi Jaques i Pere Joan Bosch, pagesos de Mollerussa, una finca d'un jornal per construir-hi un molí.

Francisco Massot havia obtingut del senyor Intendent del Principat de Catalunya² la concessió en emfiteusi de les aigües de la font del Terme, situada a la partida de les Carrasques o Coladors, les quals circulaven pel reguer conegut com el d'Arbeca i de Miralcamp.³ I mitjançant una sèquia que construí el mateix Massot, l'aigua es desviava cap a la bassa de damunt del molí, que servia per fer rodar les moles i moldre el gra.

Desviar l'aigua del seu curs habitual va ser una contrarietat per alguns pagesos i veïns de Miralcamp, ja que en determinades èpoques es quedarien sense l'aigua que des de sempre havien tingut. Malgrat tot, el molí representava una gran millora per al poble, no caldria anar a altres indrets a moldre el gra i algunes de les finques, que fins llavors no es podien cultivar per l'entollament de l'aigua, es convertirien en aptes per al cultiu mercès a la sèquia del molí que faria de desguàs. El 15 de juny de 1802, els regidors de l'ajuntament, Caietano Llobart i Jaume Cortada, en representació de la universitat de Miralcamp, degudament autoritzats per l'alcalde Antoni Claramunt, signen l'acta del notari de Bellpuig, Anton Soler Palou, per la qual cedeixen als propietaris del molí qualsevol dret que poguessin tenir sobre les dites aigües, amb les condicions següents:

- 1) Els veïns i particulars de Miralcamp podran regar les seves terres que tenen en la partida sempre i quan hi passi aigua.
- 2) Francisco Massot s'obliga a fer “ *los escombros de les sèquies*” per conduir l'aigua al seu moli.
- 3) Des del camí del passatge fins a l'acabament de terme, Massot tindrà l'obligació de construir una sèquia de sis pams de fondo i quatre pams d'amplada.

2) Catalunya es va mantenir com a unitat administrativa fins a la creació de les províncies al 1833. L'intendent era un funcionari dels Borbons instaurat en cada demarcació que s'encarregava d'administrar els afers econòmics del reis (un governador civil)

3) Amb la construcció del Canal d'Urgell aquest reguer es convertí en el desguàs A3 B3

- 4) Massot i els seus descendents tindran la facultat d'agafar aigua de les Carrasques o Coladors, sempre amb el permís de l'ajuntament.
- 5) Si cal fer una altra sèquia des de les Carrasques o coladors fins a la sèquia del Passatge, serà Massot i els seus successors qui es farà càrrec del cost.

La contrarietat no solament la patiren a Miralcamp, algunes finques del terme de Mollerussa tampoc podien regar com ho venien fent fins llavors i el 8 de març de 1803, el mateix notari de Bellpuig aixecà una acta notarial amb els acords presos entre el propietari del molí i la universitat de Mollerussa, representada pels regidors Ramon Carner i Joan Soler i el síndic Isidori Pons, reglamentàriament autoritzats per l'alcalde Ignasi Jaques.

Els pactes signats eren els següents:

- 1) Que a seixanta vares linials del molí i al costat del primer pont, Massot construiria un estellador “*de bonas pedras*” i un altre per desviar l'aigua cap a la sèquia mare. El seu manteniment aniria a càrrec dels veïns de Mollerussa.
- 2) Ni el moliner ni l'amo del molí podran treure les postes de l'estellador quan les terres de la part de la sèquia de les Basses necessitin l'aigua per regar. El darrer que hagi regat haurà de posar de nou les postes de l'estellador, sota sanció de 3 lliures al que no ho faci. La mateixa sanció serà per al moliner o l'amo si no compleixen aquest punt.
- 3) Si algú perd alguna posta de l'estellador, l'haurà de pagar.
- 4) Els veïns de Mollerussa podran agafar l'aigua per a les basses del cànem i treure-la del molí en cas que no fos suficient la dels “*eixugadors*”.
- 5) Sempre que algun veí i particular de Mollerussa necessiti regar, el molí haurà d'aixecar la pala i deixar passar l'aigua.

Resolts aquests inconvenients, el molí fariner de Miralcamp tingué una llarga vida però no absenta de dificultats. La construcció del Canal d'Urgell va fer que els municipis, com Miralcamp, deixessin de tenir autoritat sobre l'ús de l'aigua que sempre havia passat pel seu terme, encara que fos de manera irregular. A partir de llavors, l'empresa “*S.A. Canal de Urgel*” era la que autoritzava utilitzar l'aigua que circulava pels canals i sèquies de la comarca, a canvi de cobrar un cànon. Al 1864, el reguer d'Arbeca o de Miralcamp s'havia convertit en el desguàs de la sèquia A3 B3 del canal i A3 de la 3ª sèquia principal i el propietari del molí, que ara era Ramon Ibáñez, hagué de signar un contracte amb la Societat per tenir aigua “*para el movimiento de una muela*”. La concessió era per dos anys comptant que els cultius sempre tenien preferència per utilitzar l'aigua per regar. El cànon era de 3000 rals anuals.

Un punt d'inflexió en la història d'aquest molí es dona quan, a l'estiu d'aquell any, van sorgir els primers entrebancs per manca d'aigua. El molí solament va funcionar al mes de juliol, amb una producció d'unes set quarteres, molt per sota del que era habitual, i a més el comissionat de foment li va cobrar en metàl·lic seixanta rals, que era l'import de la sèptima part del que havia molt. Econòmicament era poc rentable i solament es podia mantenir reduint despeses o augmentant la producció. Al 1872 renoven el contracte i el cànon es rebaixa a 500 pessetes i uns anys més tard, a l'abril de 1876, Ramon Ibáñez obté el permís de la Societat per eixamplar la boquera del Km 105,5 del canal, fer una parada de l'aigua a la sèquia A3 B3 i conduir-la cap el seu molí. El cost de l'obra i el manteniment anaren a càrrec del propietari del molí. Dos anys després demanà una nova reducció del cànon, que es quedà en 200 pessetes anuals.

El molí passà de pares a fills i al 1898 el propietari era Francisco Ibáñez, que l'havia heretat de la seva mare, la vídua de Ramon Ibáñez.

La vida d'aquest molí fariner es va anar apagant a partir de l'entrada al segle XX, els respectius propietaris el van anar reconvertint en molí d'oli, fàbrica de sabó o molí de pinso per als animals, però la seva rendibilitat continuava trobant-se sota mínims.

L'informe del cap d'explotació, adreçat a la Junta de la Societat amb data de 27 de gener de 1904, exposa les causes:

El cabal d'aigua per fer treballar el molí procedeix de desaigües i es veu mermat abans d'arribar al molí durant els mesos d'abril a setembre perquè les dues tercers parts de la superfície sembrada de remolatxa s'ha de regar precisament amb l'aigua d'aquest desguàs i per això durant sis mesos es veu privat de la major part de la dotació i ha de moldre amb moltes dificultats, fet que obliga els clients a buscar altres molins que serveixin amb més puntualitat i millor elaboració.

La proximitat de les farineres de Mollerussa, Juneda i Arbeca, de construcció recent, fa que s'emportin la major part de la feina que abans feia el molí de Miralcamp. Estan equipats amb maquinària moderna i tenen un cabal d'aigua fix i constant. A la Farinera de Mollerussa, hi van tots els propietaris de Fondarella i molts de Miralcamp. Al de Juneda, hi van els de Torregrossa perquè el tenen més a prop i està més ben comunicat.

Joan Nadal, gendre de Francisco Ibáñez, posa de manifest la poca rendibilitat d'aquest molí fariner, en una carta signada el 10 de novembre de 1903 i dirigida a la Societat, on exposa que l'obertura del nou molí fariner de Juneda ha fet que el molinet de Miralcamp tingués una davallada important

de feina. Els pagesos de Torregrossa el tenen més proper i disposen de la carretera per arribar-hi, mentre que per anar a Miralcamp havien de passar per camins. A l'estiu, el consum d'aigua dels camps de remolatxa era tan elevat que moldre un sac de gra costava molt i els pagesos no tornaven. Al 1905 el problema continuava sent el mateix, el molí només treballava regularment uns quatre mesos, encara que a poca escala i a les èpoques de reg no podia treballar per manca d'aigua.

L'any 1933 s'abandonà definitivament la molta de cereals perquè a l'estiu no tenia aigua i la maquinària era obsoleta; quedà només com a molí d'oli. L'amo de la sèquia i salt del Molinet era Josep M. Nadal Ibáñez, veí de Mollerussa, i a finals d'any demana una rebaixa del cànon perquè solament l'utilitza els mesos de desembre i gener, per fer oli de la collita de les olives.

Al 31 de gener de 1934, el cap d'explotació del Canal d'Urgell de Mollerussa escriu al director de la Societat exposant que la sol·licitud de Josep M. Nadal, es fonamenta en dues qüestions:

- 1) La quantitat d'aigua no és la mateixa d'abans.
- 2) La molta d'olives ha disminuït considerablement.

Les gelades d'aquells anys havien deixat la producció d'olives sota mínims.

La carta continua explicant que al 1904 pagava de cànon 334 pessetes anuals i posteriorment la Junta li va rebaixar a 200 pessetes. Molts molins de l'Urgell havien tingut una rebaixa del preu del cànon, un exemple era el de Castellnou de Seana, al 1904 pagava 800 pessetes, es rebaixà a 500 i al 1923 a 250 pessetes, sent un molí amb molts més clients que el de Miralcamp.

El cap d'explotació considera que es podria rebaixar el cànon a 125 pessetes anuals.

L'any 1975, el molí era propietat del ramader Pere Gatnau, de Mollerussa. El molí i la casa es trobaven en molt mal estat i el Sr. Gatnau va construir una nau adjunta, on va instal·lar la maquinària per fabricar el pinso destinat als animals de les seves granges.

La mort definitiva del Molinet de Miralcamp es produeix a la dècada dels 80 del segle passat, quan s'enderroca definitivament el molí i l'edifici que servia de magatzem per la farina. Actualment queden les restes del carcabà.

- **Molí del “Perches”. Castellnou De Seana**

La primera referència de l'existència d'un molí a Castellnou de Seana data de 1847.⁴ Funcionava amb l'aigua que circulava pel riu Corb i era situat a la partida de la Sala.

Al 1864, el seu propietari, Ramon Carulla, signa un contracte amb el representant de la Societat, Manel Corberó. El contracte era per dos anys, renovables; el preu a pagar era de 3000 rals anuals i tenia dret a utilitzar l'aigua dels mòduls E2 i H2 de la 2a boquera del canal principal.

La conducció de l'aigua cap a aquest molí va comportar enfrontaments entre regants de Golmés i Bellpuig i d'Utxafava. El 1875 es construeix la boquera E2, per assegurar aigua a Utxafava. La boquera H2, que proveïa l'aigua a Golmés i Bellpuig, ja existia. L'amo del molí de Castellnou tenia l'obligació de mantenir la llera del mòdul que li portava l'aigua, però amb les neteges anuals va anar rebaixant la llera de la boquera H2, deixant la E2 uns 0,25 metres més alta, i provocant-li una disminució del cabal d'aigua. Tot i que el síndic d'Utxafava, pel seu compte, l'havia fet rebaixar, la boquera E2 continuava portant menys aigua que la H2 i quan els regants del poble volien regar havien de taponar-la amb terra i branques, que eren retirades immediatament pels regants de Golmés i Bellpuig i col·locades a la E2. Aquesta activitat s'anava repetint cada any amb els enfrontaments corresponents i, en ocasions, la conflictivitat era de tal magnitud que la Societat havia de demanar a la guàrdia civil de Bellpuig que reforqués el sequier i personal de vigilància.

Hagueren de passar més de 30 anys per deixar resolt el conflicte. Al juny de 1930, en una reunió a Mollerussa, s'acorda, entre tots els implicats, les normes per distribuir l'aigua d'aquestes boqueres. La Societat es responsabilitzà de fer complir les normes acordades i llogà un agent destinat, exclusivament, al seu control.

Com tots els molins d'aquesta zona, el del “Perches”, també tingué uns punts d'inflexió al llarg de la seva història. El cost del cànon imposat per la Societat, les males collites, la manca d'aigua i la maquinària obsoleta, són factors que van condicionar la vida del molí.

Una conseqüència de les males collites queda reflectida en la carta que, al 1889, l'hisendat Ramon Carulla Valls envia a la Societat demanant que les 875 pessetes anuals, pactades 30 anys abans amb el seu padrí, els hi deixin pagar a terminis donat que té moltes despeses i porten uns anys de males collites.

4) Pasqual MADDOZ, *El Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, 1847, volum VI, pàg. 108.

La Societat accedeix a la seva petició, però el Sr. Carulla no pagava i en una carta del mes d'octubre de 1897, la Junta li diu que està deixant molt mal parat el nom dels seus antecessors, perquè ells sempre havien complert puntualment les obligacions amb la Societat i si no va a les oficines de Mollerussa a pagar el que pugui, quant més millor, el portaran a la justícia.

El Sr. Carulla paga el deute i cinc anys més tard negocia una reducció del cànon a 500 pessetes anuals. La Societat accedeix a rebaixar el cànon i el molí del "Perches" continua funcionant, encara que irregularment per la manca d'aigua.

El molí tenia tres moles, una per moldre blat, una per moldre grans barrejats i una tercera per moldre llegums i altres grans destinats a fer farina per als animals. El cabal d'aigua que hi arribava solament podia fer funcionar una mola, els aparells per netejar els grans i els aparells que servien per separar la farina i el salvat. Si els aparells estaven parats, podia fer funcionar dues moles alhora. De mitjana es molien 20 o 25 quarteres de gra diari, procedents del propi Castellnou, de Vilanova de Bellpuig, de Golmés i uns quants, pocs, d'Utxafava.

Ramon Carulla demana una altra reducció, ara a 200 ptes, tot i que assegura que no cobrirà mai aquesta quantitat i, per tant, el molí serà sempre deficitari. Però està disposat a mantenir-lo pel fet d'estar situat al bell mig d'una finca seva de 50 jornals d'extensió i per fer un favor als petits pagesos de Castellnou que hi anaven a moldre 1 o 2 sacs destinats a farina per als animals. Els pagesos que tenien 5 sacs o més, anaven a moldre a Mollerussa o Tàrrega, que eren molins més moderns.

La Societat no accedí a aquesta reducció fins al febrer de 1923. El cap d'explotació, Josep Martí, informa a la Junta que la maquinària del molí de Castellnou de Seana és antiquada, primitiva i defectuosa, comparada amb la dels molins que hi havia a la comarca, i per aquest motiu la seva feina quedava reduïda a moldre el gra destinat a pinso per als animals. A més, els mesos d'estiu, que era quan el molí podia treballar més, no podia perquè l'aigua es necessitava per regar. El cap d'explotació considera que es pot rebaixar el cànon, tal com demana el seu amo, a 200 pessetes anuals.

Al problema de la maquinària defectuosa o obsoleta del molí del "Perches", s'hi afegia el de les comunicacions. El recorregut des de Vilanova de Bellpuig, Golmés o Utxafava s'havia de fer per camins malmesos que en temps de pluges eren intransitables; mentre que els desplaçaments a Bellpuig i Mollerussa es podien fer per carretera i, per tant, els pagesos preferien portar el gra a moldre als molins d'aquestes poblacions, que a més de tenir bones comunicacions, tenien la maquinària més moderna i la farina era millor.

Cuadro demostrativo

<i>Pueblos</i> <i>situados en el radio del</i> <i>molino del Sr. Carulla</i>	<i>Distancia</i>			<i>Clase</i> <i>de</i> <i>comunicación</i>
	<i>Desde los pueblos</i> <i>al citado molino</i>	<i>Desde los pueblos á la fábrica</i>		
		<i>Kilómetros</i>	<i>De Bellpuig</i> <i>Kilómetros</i>	
<i>Castellnou</i>	2	.	.	<i>mal camino</i>
	.	4	.	<i>carretera</i>
<i>Vila de Bellpuig</i>	4	.	.	<i>mal camino</i>
	.	5	.	<i>carretera</i>
<i>Golmés</i>	3	.	.	<i>1 y 1/2 carretera y 1 y 1/2 mal cam.</i>
	.	.	3	<i>carretera</i>
<i>Urcajaba</i>	6	.	.	<i>mal camino</i>
	.	.	5	<i>2 camino y 3 carretera</i>

Distancias entre poblacions. 1922

El molí del “Perches” de Castellnou de Seana, conegut com La Farinera, deixa de funcionar acabada la Guerra Civil. Actualment, és un habitatge unifamiliar i a la part exterior encara s’hi pot veure restes de les moles.

- **Molí de Mollerussa**

Les informacions de la documentació del Canal d’Urgell, dipositada a l’Arxiu Comarcal del Pla d’Urgell, indueixen a pensar que el molí fariner de Mollerussa, ubicat a la partida de la Figuera, prop dels salts 26 i 27 de la 3a sèquia principal i conegut com la Farinera, és posterior a la construcció del Canal d’Urgell.

El fill del fundador del molí es deia Antoni Maria Calaf, i per aquest motiu l’empresa portava el nom “Farinera Sant Antoni”. En el frontal d’una de les parets, en una cavitat interior amb forma de capella, hi havia una imatge de Sant Antoni.⁵

Aquesta farinera començà a treballar utilitzant l’antic sistema de dues moles que trituraven el gra i, posteriorment, amb ajut d’una ventiladora, el netejava. El primer procediment motriu emprat era l’hidràulic amb l’aigua de la tercera sèquia principal. El segon procediment, més modern, va ser la instal·lació d’un motor “Robson”, que funcionava amb fuel, per quan no baixava aigua, i el tercer ja fou l’ús de la força elèctrica.⁶

5) La Farinera (Mollerussa) - Viquipèdia, l’enciclopèdia lliure (wikipedia.org)

6) La Farinera (Mollerussa) - Viquipèdia, l’enciclopèdia lliure (wikipedia.org)

La Farinera de Mollerussa. 1920 – 1930. (Font: QUINA LA FEM?: [218] Mollerussa antiga).

Era una farinera important, dotada amb una maquinària moderna, que ben aviat atragué el gra dels pagesos de les poblacions veïnes i es quedà petita, necessitava més espai per emmagatzemar la farina. Al 1915, el seu propietari, Antoni Maria Calaf, demana permís a la Societat per ampliar l'edifici fins al límit del ramal A3 de la tercera sèquia principal. El 21 d'octubre, la Junta autoritza l'ampliació però s'ha de seguir les normes següents:

- 1) Per evitar envair terrenys de la Societat, abans de fer el replanteig de les obres un empleat marcarà els límits.
- 2) Prohibit fer finestres o obertures a la paret que dona als terrenys de la Societat.
- 3) Per evitar que durant la construcció les aigües pluvials vagin a parar als terrenys de la Societat, el propietari construirà un desguàs.
- 4) Prohibit dipositar terres, llenya, fem o altres materials en els terrenys de la Societat.
- 5) El propietari està obligat a demanar, també, el permís corresponent al Sindicat General de Regs.⁷

La mort del molí es produeix després de la Guerra Civil, va quedar inhabilitat com a molí fariner i durant un temps fou magatzem de pinso. A finals d'agost de 2017 és enderrocat malgrat l'oposició d'entitats i estudiosos de la comarca del Pla d'Urgell.

7) ACPU. Fons documental del Canal d'Urgell, 1915. Ref 1-24-76,

- **Els molins del duc de Sessa. Bellpuig**

L'Horta i els molins de Bellpuig aprofitaven l'aigua del riu Corb, els primers per regar i els segons per moldre gra. L'any 1734, -26 de juliol- la universitat de Bellpuig i el duc de Sessa arribaren a un acord per regar les 147 hectàrees de camp que eren de la seva propietat.

L'empresa del Canal d'Urgell, en la construcció de sèquies, aprofitaren la llera del riu Corb per fer-la servir de sèquia i l'anomenaren Mòdul C i la gestió de l'aigua que hi circulava era competència de la Societat. Els habitants de Bellpuig, pagesos i propietaris, si volien fer-ne ús, havien de negociar-ho amb la Societat.

El 18 de novembre de 1862, el director del canal, Domènec Cardenal i Jerònim Montiu, que representava als regants de Bellpuig, van pactar les condicions. Si volien aigua, havien de pagar 1/15 part del que collirien els primers 60 anys i el 33% els restants. El pacte no agrada als regants de Bellpuig i fan arribar repetides queixes a la Societat fins que el 28 d'octubre de 1864 aconseguen millorar el contracte.

Un dels punts era que l'aigua era pels molins del duc de Sessa, que en tenia dos a Bellpuig, un a Castellnou de Seana, un a Vilanova de Bellpuig i un a Golmés. La Societat va fer contracte amb Vicente Pio Osorio de Moscoso, duc de Sessa, i a la seva mort, els seus quatre hereus -José Maria, Maria Eulàlia, Maria Cristina i Maria Rosalia Luisa Osorio de Moscoso- decideixen arrendar els molins de dites poblacions a la S.A. Canal de Urgel, per un any i per 12.000 rals de velló. Era l'any 1866.

En acabar-se l'arrendament, els Osorio de Moscoso decideixen desprendre's dels dos molins de Bellpuig i els venen a Rafael Grau Martí, que el 23 de setembre de 1872 signava un acord amb la Societat per utilitzar uns cavalls de força per fer funcionar els molins. Dos anys més tard, la rubinada de Santa Tecla causà considerables estralls als dos molins i el propietari els va reparar.

El 1877-78 es va fer un nou contracte ja que es construiria una nova sèquia que augmentaria el cabdal d'aigua que arribava al molí i se li demanava que fes les obres necessàries i, si es tancava el mòdul C - Riu Corb - tindria 378 l/s garantits.

Rafael Grau es va associar amb Salvador Montiu Reñé i el 1898 van crear la Junta d'Aigües i Electricitat de Bellpuig. Sembla ser que dita Societat va durar pocs anys i que, amb el temps, fou l'ajuntament qui va construir "una casa de màquines" per fer llum.

Els seus punts d'inflexió comencen al 1905, els primers foren la competència de la nova farinera inaugurada a Maldà i la manca d'aigua. Ambdós factors van determinar la vida del molí.

El 6 d'abril de 1905 Dolors Reñé, –vídua de Montiu–, resident a Balaguer i el seu fill, Salvador Montiu Reñé, resident a Cervera, propietaris del molí i fàbrica farinera situada als afores de Bellpuig, demanen una rebaixa de la pensió anual que paguen a la Societat, degut que a principis de 1904 es va inaugurar la fàbrica farinera de Maldà, que es mou amb gas pobre i els ha pres clients de Maldà, Belianes, Sant Martí, Llorens, Omells i Vallbona de les Monges. A més de fer millor farina, hi havia el factor distància; anar a la farinera de Bellpuig els suposava fer 24 quilòmetres entre anada i tornada. La producció baixa, en un any, a 1/5 part del que s'havia treballat fins aleshores.

També recorden que els molins fariners de Sant Martí de Maldà i Vilet treballen amb electricitat per la concessió dels respectius salts d'aigua, concedits per la Societat.

Novament, el 12 de maig de 1906, tornaven a tractar el tema, insistint en la poca quantitat d'aigua que els arribava; alguns dies es quedaven secs, sense aigua, afectant considerablement la producció de farina.

En els terrenys de la sèquia 2^a H2, s'ha viscut una gran transformació agrícola. Si l'any 1864, eren uns erms, amb una mica de vinya i olivers, avui, 1906, tots aquells camps estan ocupats per alfals, remolatxa, horta, vinya, olivers, panís, mongetes, etc. cultius que necessiten aigua per créixer i a més se'n malversa molta. De l'aigua que baixa pel riu Corb, al molí poca n'hi arriba.

Els propietaris del molí han cuidat tots els mòduls i la seva sèquia com si fossin propis, evitant molts atropellaments quan per motius de sequera volien prendre la poca aigua que hi arribava.

El 1907 continuaven negociant amb la Societat, però s'estaven plantejant posar una nova indústria per sobreviure.

1912. INFORME DEL MOLÍ DE BELLPUIG FET PER LA SOCIETAT.

El director de la Societat, Carles Cardenal, va demanar el 1912 un informe sobre l'aigua que arribava al molí de Bellpuig. La petició era innecessària atenant que ja tenia la informació en les cartes rebudes.

L'informe deia que el 1864 es regava una mica de cereal, vinyes i olivers de 3 a 4 vegades a l'any i que la major part del terme era un erm, ara estan ocupades per alfalsos, vinyes americanes, mongetes, remolatxa.... i, des del maig fins al setembre, es reguen de manera continuada. Cal afegir-hi, a més, els jornals de terra que, amb el pas dels anys, s'han afegit al Conveni de Madrid i que a l'inici no regaven.

Havia desaparegut la sèquia que venia de Preixana i els pagesos agafaven l'aigua de la sèquia molinal per regar; entre ells hi havia els Girona que havien comprat un mas amb les seves terres i també utilitzen aquesta aigua per regar. A més no hi havia vigilància de les aigües, i la malversació d'aigua era general i tolerada. En una carta del 6 d'agost de 1912, d'un cap administratiu de la Societat a la Junta Directiva, es deia que el Sr. Esquiús, propietari del molí fariner, demanava vigilància per controlar l'aigua que li arribava i, examinat l'assumpte, conclou que els regants són els propietaris de l'Horta de Bellpuig i qui hauria de posar ordre i vigilància seria l'alcalde però l'únic que fa es mirar a l'altre costat i no mostra cap interès en aturar els abusos.

Tot plegat feia que de les 7 del matí a les 8 de la nit, no arribava una gota d'aigua al molí.

Al 1920 els propietaris Salvador Montiu i Casimir Esquiús, volen instal·lar un parell de turbines per generar electricitat destinada al molí fariner i la sobrant a altres usos industrials i per millorar l'enllumenat de Bellpuig i instal·lar-la als pobles de Preixana, Castellnou de Seana, Rocafort, Vilet o Vallbona de les Monges.

El 26 d'abril fan una instància demanant a la Societat utilitzar l'aigua concedida per fer funcionar les turbines. Els motius exposats són una predicció de la mort del molí fariner. El rendiment era insuficient per a la seva subsistència, les despeses cada dia eren més grans i les farines elaborades amb moles de pedra no eren ben acceptades en el mercat, que estava envaït per les fetes amb cilindres, més ben valorades per la gent. Els propietaris es van plantejar substituir la vella maquinària per una de més moderna però abandonen la idea perquè,

“... no está lejos el día en que, normalizada la vida económica de España y de las Naciones que fueron beligerantes en la guerra última, se desatará una despiadada competencia en la industria harinera, en la cual sucumbirán todas aquellas fábricas que no se hallen situadas en puertos de mar o en importantes centros productores del interior ...”⁸

La Societat els autoritzà a aplicar l'aigua que tenien concedida des de 1872 a generar electricitat.

- **Molí de la Cendrosa**

Fins entrat el segle XX, aquest molí era anomenat molí del Novell de la Cendrosa. I segons una nota, era considerat el molí núm. 25 i darrer dels molins que era situat a la llera del riu Cervera o riu Ondara, com se'l coneix avui. Els orígens d'aquest molí se situen a l'edat mitjana.

8) ACPU. Fons documental del Canal d'Urgell, Ref. 1-24-163. 1872 – 1920. Instància de Salvador Montiu i Casimiro Esquiús de 20 d'abril de 1920.

El propietari, Josep Carulla Novell, va creure que amb l'arribada del canal, el molí -que patia d'una escassetat d'aigua- es revifaria, però el 22 de desembre de 1864 ja es queixava al·legant que al Castell del Remei també havien posat un molí.

El cànon que se li posava era per moure les dues moles que tenia, una per moldre blat i l'altra per moldre ordi, civada, llegums i panís.

El 27 de desembre de 1899, Jaume Carulla Serret informava que hi hagué un temps -anys 70 i 80- en què el molí tenia aigua abundant per treballar dia i nit, però ara la feina havia anat a la baixa i ja només treballava de dia. Alguns habitants del poble de Linyola li havien demanat si els podia portar la llum i sol·licitava a la Societat l'autorització corresponent i que li garantís l'aigua, nit i dia. El 28 de juny de 1900, signa un contracte per 20 anys, amb la Societat, on quedava acordat d'on agafaria l'aigua.

Des del molí de la Cendrosa es va fer llum per Linyola fins l'any 1906. Degut que l'aigua no baixava contínuament, hi havia dies que el poble es trobava sense llum, pel que van trencar el contracte.

Jaume Carulla va vendre el molí de la Cendrosa i terres adjacents l'any 1911 a Ramon Farré Tomàs, que es va posar a viure al molí i es dedicà a cultivar la terra.

La manca d'aigua suposa un punt d'inflexió en el bon funcionament del moli. Quan a Ramon Farré se li va reclamar que pagués el cànon anual a la Societat, presenta al·legacions, explicant que la sèquia molinal era plena de forats que havien fet els amos de les finques i no solament prenen l'aigua al molí, sinó que també als qui regaven després del molí.

Davant les queixes, el Sindicat de Regants va anar a examinar la situació i el 8 d'abril de 1914 informà que de la sèquia molinal tenia dret a regar 36 jornals i realment ho feien 89 jornals. I per regar aquests jornals de més, es feien parades de terra, il·legals a tot l'Urgell, boquets per robar aigua i canalitzacions per portar l'aigua als seus trossos.

Un informe fet per la Societat informava que dit Farré, els anys 1913-14, a falta d'aigua, va intentar moldre amb gas pobre, però la instal·lació va fallar i el combustible era car i ho va deixar estar. Un altre contratemps fou que, entre els anys 1913-14, s'instal·laren molins a Balaguer, Castell del Remei, Anglesola, Bellpuig, Mollerussa i Bellví, tots amb maquinària moderna per moldre i netejar el blat, la molta no la feien amb moles sinó que la feien amb cilindres i convertiren el molí de la Cendrosa, en una antigalla.

El 1922, la Societat demana informació a Linyola, que comentaren, que en anys anteriors, de setembre a desembre, el propietari amb el seu carro,

alguns dies es traslladava a Linyola a buscar sacs de blat, ordi i llegums per moldre. La resta de mesos de l'any, mol molt poc. El motiu és que a Linyola ja hi ha moltes cases que compren directament el pa i ja no fan moldre el blat.

La instal·lació de molins amb maquinària moderna i l'escassetat d'aigua porten el molí a la seva mort. El 1923, el mateix Farré informa que havia posat en venda tots els artefactes, abans que se'ls mengin les rates.

• **Molí de Bellvís**

El molí de Bellvís, també nomenat molí del Vilà, era situat a la llera del riu Corb, que amb la construcció del Canal d'Urgell es convertí en el desguàs del mòdul B2 de la 2^a i 3ª sèquia.

El 1864 es signava un contracte entre la Societat i els propietaris, Marià Escuer i Jaume Garriga, per l'ús de l'aigua que havia de fer funcionar el molí, a canvi de la setena part del que cobraven per moldre gra.

Sobre el molí sabem que l'any 1893, els regants que agafaven l'aigua de la sèquia molinal al·legaren que eren els propietaris de l'aigua que anava al molí i la reclamaven tota per a ells. El Sindicat de Regants autoritzà a fer una desviació de l'aigua, en principi, de manera provisional, però a l'agost de 1894 es va convertir en definitiva.

La reclamació de l'aigua per part dels regants va suposar un punt d'inflexió per al molí del Vilà. Al mes de novembre, els propietaris del molí, que ara eren Antoni Capdevila i Francesc Escué, escriuen a la Societat reclamant l'aigua perquè:

- La sèquia molinal era de la seva propietat particular i per tant per obrir boques o estelladors a la seva sèquia es necessitava el permís dels moliners, i
- El contracte signat concedia l'aigua al molí i, segons el conveni de Madrid, la Societat ha de respectar els molins que existien abans de construir-se el canal.

Mesos més tard, el Govern Civil va declarar nul·la la desviació d'aigües.

El molí fariner del Vilà de Bellvís deixà de funcionar definitivament a principis de la dècada dels anys 40 del segle passat.

• **Molí del Tarrós**

En un escrit de 27 de juny de 1916 adreçat a la Societat, que havia reclamat el cobrament d'unes pensions pendents, explica com el molí del Tarrós

funcionava d'antic ja que era a la llera del riu Cervera o Ondara, ara convertit en un reguer, però que des de feia anys no baixava aigua i el 1910 es va decidir deixar de moldre, encara que el seu propietari va comprar un artefacte que funcionava amb gas pobre, però que tampoc va donar resultat i va tancar.

L'11 de desembre de 1911, el molí del Tarrós es va enfonsar i només se'n va salvar les moles. Al gener de 1915 moriren els propietaris Eusebi Segarra Calderó i Dolors Huguet i els seus sis fills ni pagaran, ni pensen reconstruir el molí. Primer perquè Tarrós queda aïllat, segon no tenen la seguretat de rebre aigua i tercer, els molins "antics estan destinats a desaparèixer perquè no poden competir amb els molins moderns que s'estan instal·lant en la major part dels pobles de la comarca".

CLOENDA

Els molins fariners situats a la llera del Canal, quan encara la terra no es cultivava en tota la seva extensió, visqueren uns anys d'esplendor, però amb l'arribada de l'alfà, la remolatxa, el blat de moro..., la plaga de la fil·loxera, que va fer arrancar centenars d'hectàrees de vinya, hectàrees que foren destinades a cultius de cereals, va fer que poc a poc, l'aigua deixés d'arribar de manera regular als molins. Després d'un darrer esforç per fer llum i portar energia als pobles, reconversió que va acabar en fracàs, van anar tancant els pocs molins que eren oberts i es van perdre en la memòria del temps, encara que en els darrers anys, alguns d'ells s'han rehabilitat pel seu interès històric.

BIBLIOGRAFIA

ARXIU COMARCAL PLA D'URGELL.

La major part de informació en què es fonamenta aquets article ha estat extreta del fons documental del Canal d'Urgell dipositat a l'Arxiu Comarcal del Pla d'Urgell. Ref. 1-24-163, 1-25-164, 1-24-76, 1-24-499, 1-25-666, 1-26-56, 1-24-162 (1863-1962), 1-24-163 (1802-1975).

MESTRE ROIGÉ, E., SOLÉ BONET, T. "El Canal d'Urgell. oposició a la seva construcció (1853). Petició de concessió a perpetuïtat del canal (1857). Un intent de desfer-se del canal (1866)." *Miscel·lània d'estudis. Quaderns de El Pregoner d'Urgell*. Núm. 32 (2019), pàg. 3-24.

SEGURA I GARSABALL, Josep, "Un molí fariner del segle XV. Juneda, senyoriu dels Cardona". *Urtx: Revista cultural de l'Urgell*, núm. 17 (2004), pàg. 117 – 126.

VALÈNCIA Et Alt. "Moles, molins i moliners". *Butlletí del Centre d'Estudis de la Terra Alta*. Núm. 19 (1994), pàg.313-326.

ANNEXOS

1935. Situació dels molins fariners

Molins fariners de la zona del Canal d'Urgell, 1935. Elaboració pròpia

NOM	POBLACIÓ			CABAL D'AIGUA		PROPIETARIS		CÀNON ANUAL		FUNCIONAVA	
	Mafet	Riu Sió						Cap		SI	NO
Molí del Segarrenc	Mafet	Riu Sió		1870. Josep Benet 1935. Josep Folguera	Cap				X		
Molí de Preixens	Preixens	Riu Sió		1870. Alexandre Figuerola 1835.	Cap						X
Molí de les Ventoses	Ventoses	Riu Sió		1870. Joan Codina Bacardit 1935. Antoni Talavera Fa	Cap					X	
Molí de Butsènit	Butsènit	Riu Sió		1870. Pere Bares Aurigó 1935. Ramon Aymereich Solé	Cap					X	
Molí de Tafalla	Cubells	Riu Sió		1870. Josep A. Segura Torres 1935. Josep M. Vilella Mai	Cap					X	
Molí de Flix	Flix (terme de Balaguer)	Riu Sió		1870. Antoni Capell 1935. Ramon Sanromà	Cap					X	
Molí del Tafalla	Tarròs	Desguàs gral. M.P. Canal.		1870. Josep Segarra Tafalla	1869 a 1872 - 625 ptes. 1873 a 1892 - 250 ptes. 1905 a 1914 - 80 ptes.						X ruïnós
Molí d'Ivars	Ivars d'Urgell	Desguàs gral. A2 i 9A - 2a. sèquia pral.		1870. Gaietà Puig del Talladell 1935. Joan Masó	1869 a 1886 - 200 ptes. 1887 a 1909 - 150 ptes. 1910 a 1927 - 250 ptes. 1928 a 1935 - 50 ptes.				X		
Molí del Novell	La Cendrosa	Desguàs gral. B2 i C2 - 2a. sèquia pral.		1870. Josep Carulla Serret 1935. Ramon Farré	1872 a 1881 - 450 ptes. 1882 a 1888 - 300 ptes. 1889 a 1914 - 250 ptes. 1915 a 1927 - 100 ptes.						X
Molí del Mitjana	Almasó	Desguàs gral. C2 i D2 - 2a. sèquia pral.		1870. Josep Mitjana 1935. Joan Girona	Cap					X	
Molí del Vilà	Bellvis	Desguàs gral. B2 i B2 - 2a. i 3a. sèquia pral.		1870. Srs. Escué i Aldomà 1935. vídua d'Aldomà	1870 a 1899 - 375 ptes.						X

NOM	POBLACIÓ	CABAL D'AIGUA	PROPIETARIS	CÀNON ANUAL		FUNCIONAVA SI NO
Molinet de Miralcamp	Miralcamp	Desguàs gral. A3 i B3 Canal.	1870. Ramon Ibañez 1935. Josep M. Nadal	1868 a 1872 - 750 ptes. 1873 a 1904 - 334 ptes. 1905 a 1933 - 200 ptes. 1934 a 1935 - 125 ptes.	X	
Molinet del Poal	El Poal	Desguàs gral. E2 i H2 Canal.	1870. Marquès d'Alfarràs 1935. Srs. Miret i Espinet	1868 a 1885 - 500 ptes. 1886 a 1888 - 300 ptes. 1889 a 1935 - 200 ptes.	X	
Molí del Perches	Castellnou de Seana	2a. boquera E2 i H2 Canal.	1870. Ramon Carulla 1935. Ramon Carulla	1871 a 1903 - 875 ptes. 1904 a 1922 - 500 ptes. 1922 a 1935 - 250 ptes.	X	
Molí de la Vila	Les Borges Blanques	Riu Femosa, mòdul canal i 4a. sèquia principal	1870. Josep Giné Farrerons 1935. Pere Lupi Laura	1868 a 1883 - 350 ptes.	X	
Molí La Bardissa	Juneda	Riu Femosa, mòdul canal i 4a. sèquia principal	1870. Ramon Bardia 1935. Pere Garsaball Riu	1868 a 1883 - 500 ptes.	X	
Molí del Sinto	Juneda	Riu Femosa, mòdul canal i 4a. sèquia principal	1870. Josep Farrerons Martí 1935. Josep M. Farrerons Güell	1868 a 1883 - 325 ptes. 1884 a 1887 - 125 ptes.	X	
Molí de Baix	Juneda	Riu Femosa, mòdul canal i 4a. sèquia principal	1870. hereus de Ramon Farrerons 1935. Jaume Roselló Capell	1868 a 1887 - 300 ptes. 1888 a 1894 - 100 ptes.	X	
Molí de Sant Jordi	Juneda	Riu Femosa, mòdul canal i 4a. sèquia principal	1870. Pere Joan Massot 1935. Ramon Massot Palmés	1868 a 1871 - 325 ptes. 1872 a 1876 - 200 ptes. 1887 a 1891 - 137,50 ptes.	X	
Molí de Puigverd	Puigverd de Lleida	Riu Femosa, mòdul canal i 4a. sèquia principal	1870. Pere Joan Massot 1935. Trinitat Massot Palmés	1868 a 1886 - 200 ptes. 1887 a 1891 - 137,50 ptes.	X temporades	
Molí del Bosch	Artesa de Lleida	Riu Femosa, mòdul canal i 4a. sèquia principal	1870. Casimir Bertrand 1935. Ramon Moncusí Bonet	1870 a 1889 - 212,50 ptes. 1890 a 1892 - 106,25 ptes.	X temporades	